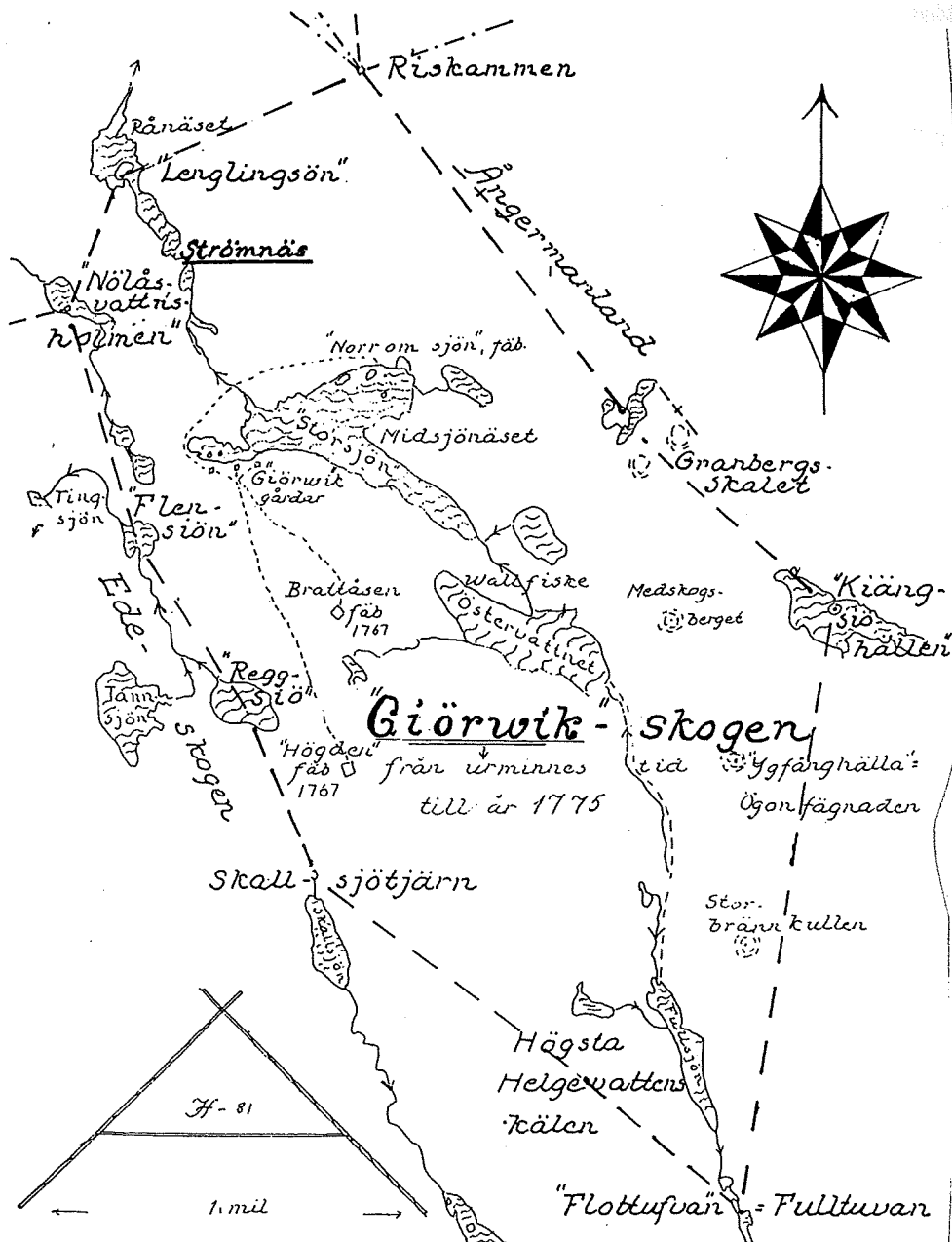

STRÖMNÄSKANAL GENOM GÖRVIKSSKOGEN

~ en kort flottningsepok

av
Mia Söderlund

Figur 1. Karta över
Görviksgränser i samband
med avvitringen 1775. Ritad
av Johan Hemmingsson.

FÖRORD

Sommaren 1996 gjorde jag en naturvårdsinventering för SCA skog AB i östra delen av Jämtland. Under inventeringen hade jag förmånen att bo på gården Strömnäs som ligger tre mil SO om Hammerdal och en mil NV om Görvik. Ett stycke från gården finns en kanal och den väckte min nyfikenhet. Varför en kanal mitt ute i bushen? Vad har den använts till? Jag började nysta i kanalens historia och fann en intressant skogsexploateringsepok med intrikata tvister mellan olika skogsbolag.

Jag kommer i denna uppsatts beskriva Görviksskogens skogshistoria och arbetet med Strömnäskanal samt de bolagstvister som uppstod i samband med flottningen genom kanalen.

GÖRVIKSSKOGENS SKOGSHISTORIA

Görviksskogens skogshistoria som behandlas här sträcker sig från stenåldern till början av 1900-talet med tyngdpunkten på områdets skogsutnyttjande under 1800-talet.

Det har funnits människor i området sedan stenåldern, och ett flertal fynd av stenåldersverktyg och stenåldersboplatser har lokaliserats utefter vattendrag runt Görvik.¹ Under medeltiden, framförallt 1100- och 1200-talen, skedde i hela landet en omfattande kolonisation av skogsområden som uppodlades.² Kolonisationen minskade dock under 1300-talets mitt då digerdöden härjade i det studerade området, och från denna tid finns ett flertal lämningar av ödehemman i Görvik.³ Från 1613 finns uppgifter om fem stycken jordlotter i Görvik och 1775 fick byn sina nuvarande gränser (figur 1).

Det studerade området har varit avradsland till Ede, dvs. kronoägd skog som nyttjades av bönderna mot avgift till staten.⁴ Edeskogen utnyttjades för husbehov och brukandet av skogen liknar den gängse agrara användningen i Jämtland.⁵ Skogen har på många ställen i landet används för framställning av pottaska och tjära, men dessa binärningar förekom inte alls i östra delen av Jämtland.⁶

Under 1800-talet fick skogen ett stort ekonomiskt värde och sågverksnäringen växte sig stor. En rad olika politiska och tekniska framsteg bäddade för de skogsexploateringsvågor som sköljde genom landet under 1800-talet. Virkesexploateringsvågen, även kallad "timber-frontier", kom till övre delen av Ammerån i början på 1830-talet.⁷ Köpmanen P. F. Heffner, från Sundsvall, köpte år 1851 avverkningsrätten på 50 år på all tallskog av alla hemmansägare i Görvik, men pga. skulder var Heffner tvungen att överlåta avverkningsrätten till Wifstavarf AB (WVAB) år 1860.⁸ Detta bolag kom att köpa upp många avverkningsrätter och sedermera flest fastigheter i denna del av Jämtland. Många fastigheter runt Görvik köptes upp av WVAB under perioden 1876 till 1905.⁹ Andra bolag som fanns representerade i Görvikområdet runt

¹ Fornminnesregistret, Länsstyrelsen i Jämtlands län.

² Mattson, Östlund, (1992), s. 12.

³ Olsson, (1983), s. 4, 9, 16.

⁴ Hemmingsson, (1972), s. 35.

⁵ Se text Eriksson, (1976), s. 8-13.

⁶ Östlund, (1992), s. 10.

⁷ Östlund, (1993), s. 17.

⁸ Bränholm, (1983), s. 111.

⁹ WVAB:s fatighetsregister, SCA:s centralarkiv Merlo.

sekelskiftet var Kungsgården-Mariebergs AB, och Skönviks AB samt Mons Trävarubolag.¹⁰ Mons Trävarubolag köptes 1920 upp av WVAB och 1966 gick WVAB upp i SCA, numera är de största markägaren i området. Skönviks AB ingick redan i SCA då holdingbolaget SCA bildades 1929, och Kungsgården-Mariebergs AB köptes upp av SCA 1955.¹¹

Under åren 1874 och 1875 inventerade WVAB sitt skogsinnehav och förrättningsman för taxeringen på Görviksskogen var jägmästare A. M. Hellström.¹² I samband med inventeringen undersöktes möjliga transportvägar, och det virkesföråd som kunde transporteras till Görviksjön och Länglingeån ovanför Strömnäs redovisas i tabell 1.¹³

Tabell 1. Det virkesföråd som vid Hellströms taxering under åren 1874-1875 kunde transporteras till Görviksjön och Länglingeån.

Timmer	Dimension	Antal
Bjälkar	12 tum (30 cm) i fyrkant	18 000
Bjälkar	10 x 11 tum (25 x 28 cm) i fyrkant	25 000
Sågtimmer	12 tum, (30 cm) i topp och mer	75 000
Sågtimmer	10 x 11 tum (25 x 28 cm) i topp	115 000
Sågtimmer	9 tum (23 cm) i topp	80 000
Tillväxande timmerämnena		70 000

Ytterligare en taxering utfördes i samband med att WVAB 1906 bytte ägare och alla bolagets skogar stamräknades.¹⁴ Ett flertal taxeringslag var sysselsatta med inventeringen och därefter med de stora avverkningar som gjordes på Görviksskogen i början av 1900-talet. Strömnäs gård blev centrum och i uthusen inhystes huggare och körare.

STRÖMNÄSKANAL

Området runt Görvik är flackt och lämpar sig inte för flottning. Dessutom hör Görviksskogen i huvudsak till Görviksjön-Länglingeåns vattensystem som i sin tur har förbindelse med Faxälvens och Ångermansälvens flodsystem. Både Heffner och WVAB hade sina sågverk i Sundsvallstrakten och utefter Indalsälven, varför flottning via Ammerån och Indalsälven var den lämpligaste transportvägen.¹⁵ Strömnäskanal kom därför att bli den länk som förde timret från Ångermanälvens flodsystem till Indalsälvens flodsystem.¹⁶

År 1875 fick Lars Berg, Kapten av Kongl. Väg- och Vattenbyggnads-corpsen, i uppdrag att "...verkställa undersökning för beredande av en bekväm kommunikationsled för virkestransport från Görviks- eller Länglingeån till Ammerälvens floddal."¹⁷ Resultatet av denna undersökning presenterades året därpå och bestod av två detaljerade kostnadsförslag varav ett

¹⁰ Burholm, (1961), s. 56; Olsson muntligen.

¹¹ Althin, (1948), s.180; Utterström (1979), s. 11; Haslum (1979), s. 459.

¹² Burholm, (1961), s. 40.

¹³ Ibid, s. 42.

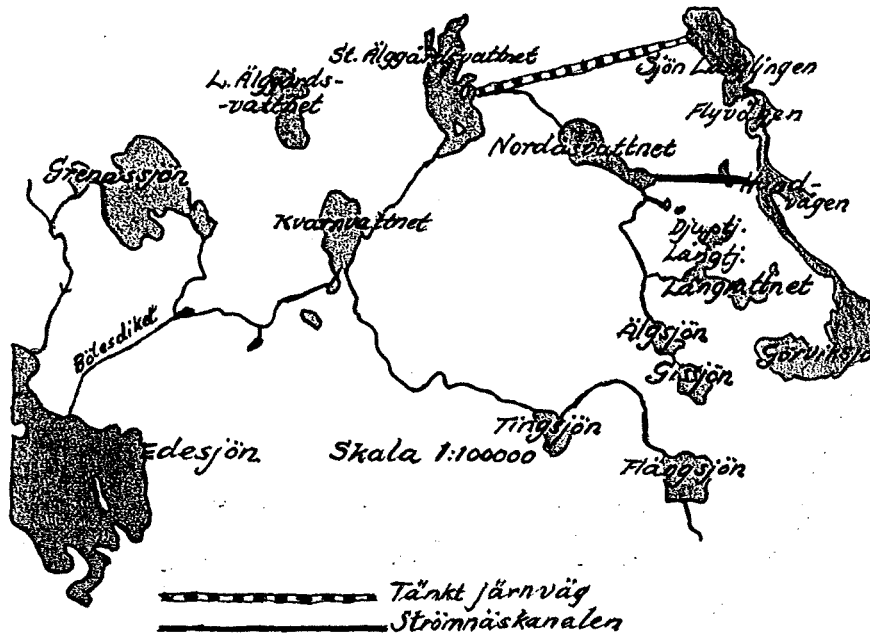
¹⁴ Althin, (1948), s. 177f.

¹⁵ Wik, (1950), s. 123, 131.

¹⁶ Burholm, fd. skogschef på WVAB, har i sin uppsats, (1961) ss. 35-59, om Strömnäskanal ingående beskrivit arbetet med kanalen samt de bolagstivster som följde med kanalbygget. Samtliga uppgifter som följer nedan kommer från uppsatsen om ej annat anges.

¹⁷ Ibid, s. 42.

omfattade transport vattenledes och det andra transport med järnväg (figur 3). Det första förslaget var en kanal mellan Hundvågen och Nordåsvattnet och beräknades kosta 104 100 kronor. Detta ska jämföras mot det andra alternativet med järnväg mellan Länglingen och St. Älgårdsvattnet som beräknades kosta 306 670 kronor. I dag är dessa belopp inte märkbara, men på den tiden motsvarade kanalförslaget inte mindre än 10% av årsbrutto på WVAB:s sågverksrörelse. Trots de stora kostnaderna godkändes kanalförslaget av WVAB, och bolaget anställde Elias Bränholm 1877 som faktor för arbetet. Hans första uppgift blev att "...söka anskaffa 15 à 20 morska och nyktra karlar för kanalarbetet."¹⁸

Figur 3. Karta över området mellan Görviksjön och Edesjön. Både Strömnäs kanal och det tänkta järnvägsförslaget är markerat.

Arbetet med Strömnäs kanal pågick under åren 1877-1880 och bedrevs sommartid. Största delen av arbetet bestod av grävnings-, schaktnings-, och sprängningsarbete men senare tillkom även dambyggnation och rännanläggning. De hjälpmedel som stod till buds var endast spade, spett, och hacka samt bergkrut. Kanalen mätte vid invigningen 7200 fot, vilket är något mer än två km, och totalt torde det ha varit över 100 man inblandade i kanalprojektet.

BOLAGSTVISTER

När transportproblemet väl var löst uppstod nästa problem för WVAB, nämligen tvister med konkurrerande skogsbolag. Mariebergs och Kungsgårdens Sågverksägare, som var ett sågverksföretag som etablerat sig i Länglingeåns övre delar, ansökte år 1880 att Länglingeåns vattendrag skulle inrättas till allmän flottled. WVAB anslöt till förslaget om allmän flottled med invändningen att även Strömnäs kanal med dess fortsättning till Ammerån skulle anses som en allmän flottled. Den 31/5 1883 kom en resolution från Konungens Befallningshavande

¹⁸ Ibid, s. 49.

där Länglingeåns vattendrag gavs rätten att kallas för allmän flottled dock inte Strömnäskanal med dess fortsättning. WVAB överklagade domen och ärendet kom till Kungl. Maj:ts och Rikets Kammarrätt och den 28/2 1884 kom utslaget att Strömnäskanal med dess fortsättning gavs rätten att räknas till allmän flottled. Även detta domslut överklagades, men denna gång av Mariebergs och Kungsgårdens Sågverksägare m.fl. Den 20/5 1885 kom den slutliga domen i frågan om allmän flottled och det blev resolution från Konungens Befallningshavande från den 31/5 1883 som fastställdes.

Domslutet innebar att flottning genom Strömnäskanal förbjöds. WVAB som hade lagt ner mycket pengar i projektet kände sig mycket trängda och vände sig till Gustaf Nyström, kapten vid Kongl. Väg- och Vattenbyggnadscorpsen för att få hjälp. Lösningen för Strömnäskanal fann Nyström i att tvisterna endast gällt inrättandet av allmän flottled. Enskild flottning ansåg han dock vara tillåtet om det gick att flotta utan någon vattenförlust i Länglingeån. Genom att bygga ett flertal dammar i kanalen förhindrades överföring av vatten från Länglingeån till Ammerån, och flottningen fortsatte. Att flottningen formellt ändrades från allmän till enskild sågs inte med blida ögon av de konkurrerande bolagen och tvisterna fortsatte. År 1891 stämde Kungsgården-Marieberg AB och Länglingeåns flottningsförening WVAB i Hammerdals Häradsrätt och krävde:¹⁹

“... att kanalen skulle stängas och dammarna borttagas samt att flottningsförening skulle äga att för hvarje timmer som svaranden låtit eller framledes kunde komma att framflotta från Länglingeån genom Strömnäskanal av svaranden utbekomma ersättning...”

Häradsrättens dom som föll i målet 31/5 1892 gav WVAB rätten att fortsätta flottning genom Strömnäskanal. Domen överklagades hos Kungl. Maj:ts och Rikets Svea Hof Rätt som dock fastställde Häradsrättens dom. Hofrättens dom överklagades också, men efter det att Kungl. Maj:ts Högsta Domstol 1896 fastlagit Häradsrättens dom från 1892 var äntligen processerna om Strömnäskanal avslutade.

Kostnaderna att föra Görvikstimmret till sågverken blev stora och tvisterna och hindren för flottningen var besvärliga men trots det kom ändå avsevärda mängder timmer att passera genom Strömnäskanal för vidare transport genom Ammerån och Indalsälven.

EFTERORD

Det har nu snart gått hundra år sedan den sista flottningen genom Strömnäskanal, år 1905. Flottning av timmer från Görvikskogen pågick dock ända fram till 1950-talet, men efter 1905 skedde flottningen på Ångermansälvens flottningssystem följt av havsbogsering av timmer till WVAB:s sågverk vid Klingerfjärden utanför Indalsälvens mynning. Flottningsepoken är nu blott ett minne, gården Strömnäs, som under arbetet med flottledsutbyggnaden var tjänstebostad till faktor Elias Bränholm, används idag av SCA som jaktvillan. Under sommaren 1997 planerar Åke Edholm, fastighets ansvarig för Strömnäs, att ställa i ordning en utställning av gamla skogsbruksföremål i ett av uthusen och förhoppningsvis kan kanalens och Görviksskogens intressanta historia belysas ytterligare.²⁰

¹⁹ Burholm, (1961), s. 56.

²⁰ Edholm muntligen.

Strömnäs blommar med all sin prakt varje sommar framförallt under de veckor som familjen Bränholm, ättlingar till Elias Bränholm, hyr stället som sommarparadis. En djupt rotad tradition hos familjen är det årliga barkbåtsracet genom Strömnäskanal. Under tävlingen är det ett fasligt liv som möjligen kan mätas med flottarnas, men knappast kan barkflagorna mätas med det grova timret som engång färdades genom Strömnäskanal.

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

Muntliga källor

Edholm, Åke, skogsfaktor, SCA skog AB.

Rune Olsson, fd. vägrättare, SCA skog AB.

Otryckta källor

Länsstyrelsen i Jämtlands län,
fornminnesregistret.

SCA:s centralarkiv, Merlo,
Wifstavarfs AB, fastighetsregister.

Tryckt litteratur

Althin, T. (1948). Wifsta Varf 1798-1948. Stockholm.

Burholm, A. (1961), Strömnäskanal. I: Bohman, Y., Ridderberg, J. Hammerdalskrönikan 1961. s. 35-39. Tandsbyn.

Bränholm, A. (1983), Skogsbruket inom Görviks skiftelag. I: Olsson, A., m.fl. Gjörviks By. s. 111-114. Östersund.

Eriksson, Marianne (1975), Jämtlands skogsbrukshistoria. Examensarbete vid institutionen för skogsskötsel, Skogshögskolan.Umeå.

Haslum, B. (1979), SCA 1979. I: Utterström, G., SCA 50 År. Studier kring ett storföretag och dess föregångare. s. 457-498. Sundsvall.

Hemmingsson, J. (1972). Avradlandet Ede-skogen. I: Bohman, Y., Zetterberg, T. Hammerdalskrönikan 1972. s. 35-38.

Mattson, L. & Östlund, L. (1992), Människan och skogen - en tillbakablick. I: Elmberg, J., m.fl. Vår skog ~ vägvalet. s. 11-38. Stockholm.

Olsson, A. (1983). Gjörviks By. Östersund.

Utterström, G. (1979), SCA 1929-1954. I: Utterström, G. SCA 50 År. Studier kring ett storföretag och dess föregångare. s. 9-142. Sundsvall.

Wik, H. (1950), Norra Sveriges sågverksindusti, från 1800-talets mitt fram till 1937. Geographica nr. 21. Stockholm.

Östlund, L. (1992). Skogsexploatering i mellersta Norrland under 1800-talets första hälft. Kungl. Skogs- och Lantbruksakademin, rapport nr.58. Stockholm.

Östlund, L. (1993). Exploitation and structural changes in the north swedish boreal forest 1800-1992. Avhandling vid institutionen för skoglig vegetationsekologi, SLU. Umeå.